

Makale Gönderim Tarihi: 22.01.2024

Yayına Kabul Tarihi: 31.01.2024

Araştırma Makalesi

BÜROKRATİK REFORM ÇAĞINDA BİR ARNAVUT MAHALÎ HÂNE DÂNI: LİBOHOVA-ASLAN PAŞALILARIN ÜÇ KUŞAĞININ TARİHİ Doğukan Oruç*

ÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nun pek çok bölgesinde olduğu gibi tarihî süreç içinde Arnavutluk'ta da âyan aileleri vücuda gelmiştir. Güney Arnavutluk'taki Ergiri (Gjirokastër) kazâsının önde gelen ailelerinden Libohova-Aslan Paşalılar da bu tür mahallî hanedanların bir örneğini oluşturur. Yanyalı Aslan Paşa soyundan gelen bu aile, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna değin Güney Arnavutluk ve Tesalya'daki nüfuzunu muhafaza etmeyi başarmıştır. Bu çalışmada Yanyalı Aslan Paşa sülâlesinin 19. yüzyılda dünyaya gelmiş üç kuşağı üzerinden, mahallî Arnavut hanedanlarının Osmanlı bürokratik reformu sonrasındaki tarihleri incelenmektedir. Bu tarihî sürecin şekillenmesinde Osmanlı Devleti'nde mülkiye kariyerinin yükselişi ve bir memur tipinin oluşumunun göz ardı edilemeyecek bir etkisi olduğu iddiası makalenin ana savını oluşturur. Bu sav, esas olarak Arnavut yerel beyleri ve onların sosyal çevreleri bağlamında gözlemlenen dönüşümlerin incelenmesi ve birbirini takip eden üç Aslan Paşalı neslinin biyografik analiziyle desteklenerek doğrulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arnavutluk, Ergiri, taşra elitleri, Mâlik Nâilî Paşa, Müfid Libohova, Ekrem Libohova.

AN ALBANIAN LOCAL DYNASTY IN THE AGE OF BUREAUCRATIC REFORM: THE HISTORY OF THREE GENERATIONS OF THE LIBOHOVA-ASLAN PAŞALI FAMILY

ABSTRACT

Within the historical process, as in many regions of the Ottoman Empire, notable families emerged in Albania. Libohova-Aslan Pashali dynasty, one of the prominent provincial families of Gjirokastër in southern Albania, forms an illustrative example. Descendants of the famous Yanyalı Aslan Pasha, the family managed to preserve its influence in southern Albania and Thessaly until the end of the Empire. In this study, the history of the local Albanian dynasties after the Ottoman bureaucratic reform is examined through the three generations of the Libohova family born in the 19th century. The claim that the rise of mülkiye career and the formation of the civil servant type in the Ottoman Empire had a nonnegligible effect on the shaping of this process constitutes the main argument of this article. This claim is substantiated mainly by examining the transformations observed within the context of Albanian local beys and their social circles, supported by a biographic analysis of these three successive Aslan Pashali generations.

Keywords: Albania, Gjirokastër, provincial elites, Malik Naili Pasha, Ali Naki Bey, Mufid (Myfid) Libohova, Ekrem (Eqerem) Libohova.

* Arş. Gör. Kırklareli Üniversitesi, Tarih Bölümü, dogukanoruc@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0242-2285.

Giriş

“Her şeyin olduğu gibi kalmasını istiyorsak,
her şeyi değiştirmeliyiz.”
Lampedusa

Osmanlı Balkanlarının hemen her tarafında olduğu gibi Arnavutlarca meskûn topraklarda da birbirini takip eden asırlar boyunca hafızalarda tutulmaya değer görülmüş birtakım mahallî hanedanlar mevcudiyet gösterdi. Bölgenin sosyal yapısında oldukça önemli yer tutan bu birkaç düzine ailenin en önemlileri Osmanlı evrak hazinesinde genellikle “hânedân” tabir edilir, Arnavutlar arasında ise sıklıkla “ocak” (oxhak) veya “büyük kapı” (derë e madhe) olarak anılırdı (Clayer, 2013: 26). Bu ailelerin Müslüman olanlarının arasında kökenlerini Osmanlıların bölgeyi fethini takip eden süreçte İmparatorluk hizmetine girmiş birtakım büyük vezirlere dayandırmak âdet hükmündeydi. Örneğin Meşhur Avlonya (Vlorë/Vlora) hanedanı soyağaçlarının müessisi olarak II. Bâyezid’in damadı Sinan Paşa’yı görüyordu (Kırmızı, 2014: 19). Bu ailenin belki de en meşhur mensubu olan İsmail Kemâl Bey’in yazdığına göre antik dönemdeki Greklerin kendilerini Mısırlı asil ailelere bağlama çabalarına benzer biçimde Arnavut bey aileleri de kendi soyluluklarını, özellikle bölgedeki İslamlaşma sonrasında, Anadolu kökenli vezirlerden geldiklerine dair çeşitli anlatılar üzerine inşa etme eğiliminde olmuşlardı (İsmail Kemal Bey, 2009: 5).

Ancak kökenlerine dair anlatıları her ne şekilde gelişmiş olursa olsun bu hanedanların kendi bölgeleri dâhilinde azımsanmayacak derecede önemli bir nüfuz alanları mevcuttu. Arnavutluk’taki mahallî hanedanlar –Tepedelenli Ali Paşa gibi diğer bölgesel güç odaklarını kendi hükmü altına alarak nüfuzunu genişletmek isteyen istisnâî âyan örnekleriyle karşılaşmadıkları veya İmparatorluk’un merkezîleştirme politikalarıyla yüz yüze gelmedikleri sürece– kendi güçlerini korumayı başarmışlardı. Özellikle 1726 sonrasında buldukları bölgelerin sancakbeylikleri kendilerine tevcih edilir olmuş, bu sancakların muhassıllık olarak ve mukataaların da kaydıhayat şartıyla ve malikâne usulü üzere kendilerine verilmesi ise ekonomik anlamda güçlerini iyice artırmıştı (Akdağ, 1963: 57).

Modernleşme teorisinin izleğinden bakılarak yazılan metinlerde âyanlarla ilgili anlatılar hayli karamsar ve olumsuz bir tablo oluşturmasına karşın bu hanedanların merkezî otorite ile aralarındaki ilişki kaçınılmaz biçimde bir sorunlar yumağı oluşturmak zorunda değildi. Bölgedeki mahallî hanedanlar, çeşitli durumlarda ve çıkarlarına uyması kaydıyla, Sened-i İttifak’ta bir umde olarak yer alan saltanat makamının korunması adına devlet, bölgesel hanedanlar ve merkezdeki bürokratlar arasındaki ittifak prensibine uygun biçimde hareket etmekteydiler.¹ Servetlerini muhafaza edebildikleri, rütbeler

¹ “Zât-ı hümayûnun ve kuvve-i saltanatın ve nizâm-ı devletin muhâfazasına cümlemiz kefil ve müte’ahhîd olduğumuz misüllü gerek memâlik hânedânları ve vücûhunun Devlet-i Aliyye’den ve gerek dâhilde olan ricâl ve erkân-ı devletin birbirinden emniyeti şart-ı a’zâm ve tahsîl-i emniyet ve itmînân dahî cümlelerin ittihâd ve ittifâkıyla birbirlerine kefâlet ve dâmânına mütevakkıf idüğü emr-i gayr-ı mübhem olmağla...” Ali Akıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 96.

alabildikleri ve nüfuz alanlarındaki görece otonomilerine dokunulmadığı müddetçe İstanbul'un çeşitli politikalarının kendi bölgelerinde uygulanmasını kolaylaştıracak araçlar olma görevinden kaçınmaları için bir sebep yoktu.

Öte yandan Osmanlı Devleti'nin tecrübe ettiği bürokratik reform yalnızca resmî kurumları değil fakat Osmanlı tarihine asırlar boyunca kendi özgün katkılarını sunmuş olan mahallî hanedanların yapılarını da büyük oranda etkiledi. Bu hanedanlara mensup olanların aldıkları eğitimden kendi kimliklerine dair algılarına, boş zaman faaliyetlerinden öğrendikleri dillere değin pek çok noktada gözle görünür değişimler vücuda geldi. Bu kapsamlı dönüşümden Güney Arnavutluk'un önemli bey ailelerinden olan Libohova-Aslan Paşalılar da ciddi biçimde etkilendi. Bu çalışma, ailenin Rumeli beylerbeyiliği pâyesinden Arnavutluk'taki bakanlık koltuklarına değin uzanan ve bütünüyle bir 19. yüzyıl macerası olan öyküsünün hemen bütün şartların değişime tabi olduğu bir çağda kendi imtiyazlı konumlarını muhafaza etmek için süren bir mücadelenin tarihi olduğu iddiasındadır ve bu iddiayı hanedanın üç neslini kapsayan bir tarihsel araştırma yürüterek desteklemeyi amaçlamaktadır.

19. Yüzyılın Şafağında Libohova-Aslan Paşalılar

Libohova-Arslan Paşalı hanedanının gerçek manada "klâsik" sayılabilecek son reisi Mâlik Nâilî Paşa'ydı. Sicill-i Osmânî müellifi Mehmed Süreyyâ Bey onun Arnavut olduğunu, uzun yaşamı ve hanedan mensubiyeti dolayısıyla Rumeli beylerbeyiliği pâyesi aldığını, 23 Mart 1893 tarihinde 85 yaşındayken vefat ettiğini ve varlıklı olduğunu söylemekle yetinir (1996: 930). Her zaman olduğu gibi tarihsel sahne bu biyografik notun aktardığından çok daha karmaşıktır.

19. yüzyılın şafağının sökmeye başladığı sıralarda mensup bulunduğu aile Arnavutluk'un kadim ocaklarından olmayan Tepedelenli Ali Paşa² kökenleri çok daha eskilere dayanan diğer Arnavut feodal ailelerini tesir alanına dahil edebilmek için onlarla evlilik ilişkileri kurma ve gerekirse bu evlilikleri zorla gerçekleştirme stratejisini takip ediyordu (Muco, 2002: 26). Bu siyasetin bir sonucu olarak Avlonyalı İbrahim Paşa'nın iki kızının kendi oğulları Veli ve Muhtar ile evlenmelerini sağlamıştı (İsmail Kemal Bey, 2009: 6; Kırmızı, 2014: 20). Avlonya hanedanıyla kurduğu bu zoraki birliktelikten sonra Yanya'nın en mühim hanedanlarından olan Libohova ailesiyle de hısımlık kurma yollarını aramış ve nihayetinde kız kardeşi Şehnisâ'yı bu aileden Süleyman Paşa ile evlendirmişti. Tepedelenli, kız kardeşinin bu yeni izdivacı dolayısıyla Libohova'da bir kale de inşa ettirmişti. O güne değin Yanyalı Aslan Paşa'ya nispetle taşıdıkları isme bir de "Libohova" kelimesini ekleyen çeyiz olarak teslim aldıkları bu kale olmuştu. Libohova Kalesi son günlerine değin hanedanın esas ikamet merkezi olmayı sürdürecekti.

Tepedelenli ailesinden Şehnisâ Hanım ile Libohova hanedanından Süleyman Paşa'nın Âdem isminde bir çocukları oldu. Tepedelenli Ali Paşa yeğeni Âdem'i, yine denklik esasını gözeterek "Avlonyalı Sinan Paşa ailesinden mutasarrıf İbrahim Paşa'nın

² Tepedelenli'nin mîrimîrân rütbesine sahip en yakın cediti dedesi İslâm Bey'di. Diğer hanedanların aksine Tepedelenli ailesinin Arnavutluk'taki büyük soylarla evlilik ilişkileri yok denecek zayıftı, bkz. Hamiyet Sezer Feyzioğlu, *Bir Osmanlı Valisinin Hazin Sonu: Tepedelenli Ali Paşa İsyanı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 8-9.

üçüncü kızı Belkis Hanım” ile evlendirdi (Ahmed Müfid, 1324: 74). Âdem-Belkis çiftinin 1807’de İzzet ve 1809’da Mâlik adında iki erkek çocuğu dünyaya geldi. Ancak dayısı Tepedelenli’nin hazinedarlığını yapan Âdem Bey 1817 yılında, oldukça genç bir yaşta vefat etti (Vlora, 1973: 267). Bunun üzerine Ali Paşa, bu sıralarda sekiz ve on yaşlarında olan iki yetim kardeşi yanlarına alıp büyük dayıları olarak onları yetiştirme görevini üstlendi (Ahmed Müfid, 1324: 36).

Bu çocukluk tablosu Libohova-Aslan Paşalı ailesinin bu kuşağını vücuda getiren İzzet ve Mâlik kardeşlerin yetiştiği şartlara dair önemli veriler sunar. Bu kuşak Arnavut beylerine mahsus dünyanın tüm canlılığıyla mevcudiyetini sürdürdüğü bir devirde, Libohova-Arslan Paşalı bir baba, Avlonya hanedanından bir anne ve Tepedelenli ailesine mensup bir büyükanneyle beraber büyümüşü.³ Âdem Bey’in vefatından sonra Tepedelenli Ali Paşa’nın himayesinde yetişmiş ve bu meşhur Rumeli âyanının iktidarının son yıllarına tanıklık etmişti. Çocukluk hatıraları üzerinde yalnızca aile ocağının bulunduğu Libohova’nın ufak ve güvenli ortamı değil fakat Yanya gibi büyük ve kozmopolit bir şehrin de etkisi vardı.

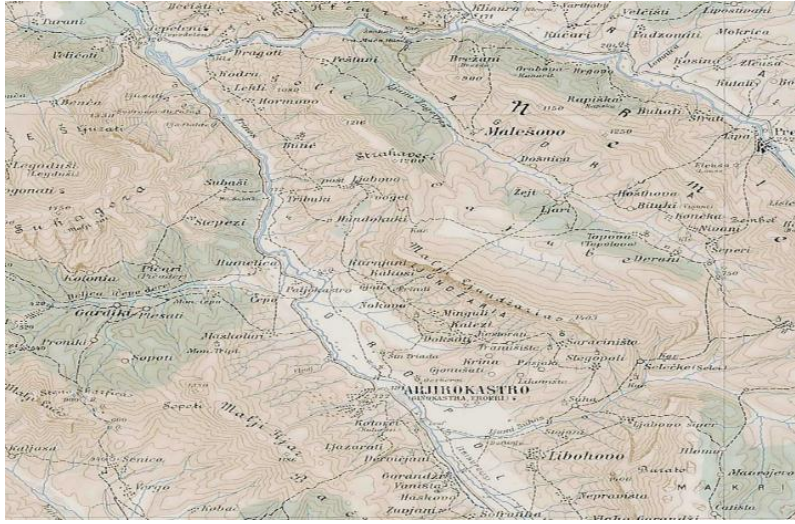
İzzet ve Mâlik kardeşlerin Osmanlı arşiv vesikalarında adlarının ilk kez geçmesi Tepedelenli Ali Paşa için işlerin ters gitmeye başladığı bir aralığa denk düşüyordu. Ali Paşa ve ailesiyle ilgili çeşitli bilgilerin aktarıldığı bu belgeden anlaşıldığına göre 1820 yılının sonlarına doğru İzzet ve Mâlik beyler Libohova’ya, büyükannelelerinin yanına geri dönmüşlerdi (BOA, HAT: 39/21009). Çocukluk hatıralarını süsleyen figürlerin birbirleri ardınca vefatları da bu sıralarda gerçekleşti. 1821 senesinde yetmiş altı yaşındaki Şehnisâ Hanım vefat etti. Sert mizacı ve mütekebbirliği ile tanınan bu Arnavut hanım –bir ölçüde matriark– Libohova’daki Şeyh Mahmud tekkesine defnedildi (Ahmed Müfid, 1324: 186). Aynı yıl Tepedelenli Ali Paşa’nın oğulları Veli, Muhtar ve Sâlih babalarıyla devlet arasında çıkan hengâm dolayısıyla idam edildi (Sezer, 1995: 161). 1822 yılının henüz ilk aylarında ise Yanya’nın asi vâlisi Tepedelenli Ali Paşa da öldürüldü ve kesik başı İstanbul’a gönderildi (Beydilli, 2011: 478).

Önce babalarını, ardından da anne tarafından akrabalarının hemen tümünü kaybetmek Libohova ailesinin genç varisleri için hazmedilmesi zor hadiseler olmalıydı. Dahası, kendi akıbetleri hakkında da endişe duymalarını gerektirecek bir ortam mevcuttu. Tepedelenli’nin bütün mallarına el konulduğu ve akrabalarının idam edildiği bir karışıklık ortamında onun kız kardeşinin çocuklarının talihi de büyük oranda meçhuldü. Mâlik Nâilî Paşa torununa anlattığına göre Tepedelenli’nin idamını takip eden günlerde ağabeyi İzzet’le beraber “i’ dâm edilmekten veyâhud Anadolu tarafına nefyolunmaktan havf eyledikten başka ortalığın karmakarışık olduğu o hengâmde eşkiyâ ve hüsemâ baskısından da korkduklarından Libohova kal’asında kemâfissâbık

³ Avlonyalı Ekrem Bey, Arnavut beylerinin “masalsı” olarak andığı dünyasının en şatafatlı zamanları olarak 1810-1820’li yılları işaret eder. Yaşlılardan duyduğu kadarıyla bu tarihlerde aile mensupları, hizmetliler ve her akşam kendilerine yemek verilen duacılarla birlikte ortalama 200 ila 300 kişinin bir arada bulunduğu hanedan konakları mevcuttu, bkz. Avlonyalı Ekrem Bey, *Osmanlı Arnavutluk’undan Anılar (1885-1912)*, çev. Atilla Dirim, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 31. Mâlik Bey’in çocukluk ve ilk gençlik çağları bu aralığa tesadüf etmektedir.

tahassuna devam etmişler”di (Ahmed Müfid, 1324: 186). Bunlar genç Arnavut beyzadelerin yaşamlarında formatif etkiler bırakacak ölçüde ciddi gelişmelerdi.

Ancak korkulan olmadı ve Tepedelenli gailisi dolayısıyla başlarına bir şey gelmedi. Merkez, Tepedelenli'nin kız kardeşinin torunlarının kendisi için büyük bir tehdit oluşturmadığına kanaat getirmiş olmalıydı. Böylelikle kapandıkları Libohova Kalesi'nden çıktılar. Ailenin büyük oğlu İzzet, Pogun kazasının mütesellimliğini üstlendi. İzzet Bey'in bu sıralarda Yunan İsyanı'na karşı koymak için “henüz on altı yaşında bir genç olduğunu nazar-ı îtibâra almayarak ecdâdıyla âilesi efradının isrine iktifâen ve umûm Arnavudluk rüesâ ve mütehayyizânının gösterdikleri gayret ve hamiyete imtisâlen” bin kişilik bir gönüllü birliği vücuda getirerek iki sene kadar Rumlarla çarpıştıktan sonra 1825/26 yılında vurularak öldüğü ve Salona'da defnedildiği anlaşılıyor (Vlora, 1973: 267; Ahmed Müfid, 1324: 36). Bu ölüm hanedanın trajik kayıplarına bir yenisini eklemekle kalmıyor, aynı zamanda ailenin geleceği için de önemli bir değişimi işaretliyordu. Zira Mâlik Nâilî ağabeyinin ölümüyle birlikte ailenin reisi konumuna yükselmişti.

Harita I: Libohova-Aslan Paşalılarının merkez üssü Libohova ve çevresi⁴

Tarihî sürecin bu şekilde cereyan etmiş olması Libohova-Aslan Paşalılarının 19. yüzyılın başındaki konumlarıyla ilgili esas bilginin Mâlik Nâilî Paşa üzerinden edinilmesi gerekli kılar. Paşa'nın eğitimiyle alakalı net bir malumat mevcut değildir. Ancak bölgedeki pek çok beyzade gibi bazı hususî hocalardan birtakım temel bilgileri edindiğini ve dinî ilimleri giriş seviyesinde okuduğunu tahmin etmek mümkündür.⁵ Türkçe ve Güney Arnavutluk beylerinin hemen hepsi gibi bölge ticareti için önemli bir lisan olan Rumca kitâbet yeteneğine sahip olduğu da belgelerden anlaşılmaktadır.⁶ Anadili olan Arnavutça o tarihlerde “yazılan” değil fakat “konuşulan” bir dil olma özelliğini sürdürüyordu.

⁴ Harita <http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/topo/3felmeres.htm> adresinden alınmıştır.

⁵ 19. Yüzyıl paşalarının pek çoğunun tecrübe ettikleri bu “evde eğitim” fenomeninin Osmanlı dünyası bağlamında ifade ettiklerine dair bir tasvir için bkz. Olivier Bouquet, *Sultan'ın Paşaları (1839-1909)*, çev. Devrim Çetinkasap, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s. 268-272.

⁶ Malik Paşa'nın Roma Sefareti'nden gelen ve oğlu Safvet'in Napoli'de vefat ettiğini bildiren haberi aldığına dair kendi “yedinden teslim alınan” tahrirat Rumca ve Türkçe iki kıta şeklinde düzenlenmişti. Üzerinde

Mâlik Nâîlî Paşa'nın neslinde bir Arnavut hanedanzâdesi olmanın kişiye yüklediği temel ödevler ailenin topraklarını ve gelirlerini idare etmek ile merkez ile aralarındaki ilişkiyi olabildiğince sorunsuz biçimde yürütmekten ibaretti. Nitekim Mâlik Nâîlî'nin henüz "ağa" olarak anıldığı günlerde meşguliyetlerinin büyük kısmını bu faaliyetler oluşturuyordu. İsmi sıklıkla parasal konular münasebetiyle resmî belgelerde kendisine yer bulmaya da başlamıştı.⁷

Öte yandan toprak ve nüfuz sahibi bir bey olmak sorunsuz bir hayatı vaat ediyor değildi. Ahalisinin neredeyse tamamı Arnavutlardan müteşekkil Gegalık topraklarından farklı olarak azımsanmayacak bir Rum nüfusun da yaşadığı Güney Arnavutluk'ta işler zaman zaman Mâlik Nâîlî Paşa'yı zorlayabilecek boyutlara erişebilmekteydi. Örneğin Ergiri'de Rumların mukim oldukları Kakavya (Kakavijë) köylüleri onu tarlalarına müdahale etmekle suçlamaktaydılar.⁸

Osmanlı Devleti'nin 1881 tarihli İstanbul Antlaşması ile Tesalya'nın büyük bir kısmını Yunanistan'a terk etmesi (Serbestoğlu, 2014: 1075-1098), Güney Arnavutluk beylerinin tümü için olduğu gibi Mâlik Nâîlî Paşa için de işlerin idaresini zorlaştıran bir diğer hadiseyi vücuda getirmişti. Ancak Tesalya'nın kaybının Mâlik Nâîlî Paşa'yı finansal açıdan büsbütün zora sokmadığı sair belgelerden anlaşılmaktadır. Nihayetinde Paşa, sahip olduğu küçük bir toprağı muhafaza etmeye çalışan ufak bir köylü değildi; aksine, toprak zengini olmasının sağladığı avantajlar ile vücuda getirmeksizin işlerini yürütemeyeceği geniş çevresinin imkânları elini güçlendirmeye yeterli gelmişti.⁹ Ayrıca Paşa'nın yalnız kendisinin değil eşi ve çocuklarının da İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde çiftlikleri mevcuttu (BOA, DH.MKT: 1319/53; BOA, ML.EEM: 62/2). Vefatından bir sene önce "Yanya vilâyeti dâhilinde Pogon ve Ergiri kazâlarında olub hazîne-i celîle-i mâliyece mukaddemce b'l-müzâyede mâlûmu'l-mikdâr muaccelât ile Mâlik Paşa ve halîlesi Esmâ Hanım uhdelerinde takarrür eden" beş çiftlikten söz edilmesi, Paşa'nın hayatının son

kendi mührü de bulunan bu belge için bkz. BOA, Hariciye Nezâreti Tahrîrât-ı Hâriciye Odası (HR.TH) 9/53, s. 2, 14 Mayıs 1872.

⁷ Kendisiyle alakalı bu belgeler Nasliç eşrafından Abidin Bey ile ortak bir kişiye vekâlet vermeleri, amcazadesi Elmas Paşa'nın kızıyla yaşadığı miras odaklı çekişme ve Kalamara ismindeki bir Rum sarrafa verdiği borcun tahsili gibi konularla alakalıydı. Sırasıyla bkz. BOA, Sadâret Mektubî Evrakı (A.MKT) 237/68, 29 Zilhicce 1265/15 Kasım 1849; BOA, A.MKT 219/39, 27 Ramazan 1265/16 Ağustos 1849; BOA, Sadâret Mektubî Kalemî Deâvî Katalogu (A.MKT.DV) 139/80, 9 Muharrem 1276/8 Ağustos 1859.

⁸ BOA, Meclis-i Vâlâ Evrakı (MVL) 416/37, 5 Zilkade 1279/24 Nisan 1863. Rum ahalinin Mâlik Nâîlî Paşa hakkındaki bu tür şikâyetleri uzun yıllar boyunca tekrar edecekti. Örneğin, 1881 yılında Ergiri'deki bir çiftliği satın alması bölgedeki Rum ahaliyi rahatsız etmişti, bkz. BOA, Emlâk-ı Emiriyye Müdiriyyeti (ML.EEM) 60/70, 21 Nisan 1297/3 Mayıs 1881. Yine Ergiri'nin Doksat (*Dhoksat*) karyesinden iletilen bir dilekçede bu karyenin sakinleri, Mâlik Nâîlî Paşa'nın hayvanlarını kendi köylerinde otlattığını, buna karşı çıkanların ise evlerini tahrip ettiğini söyleyerek hükûmetin kendilerini bu zulümden kurtarmasını istiyorlardı. Dilekçenin altındaki bütün imzalar Osmanlı yazısıyla olduğu gibi Yunan alfabesiyle de atılmıştı, bkz. BOA, Dâhiliye Mektubî (DH.MKT) 1661/64, 2 Safer 1307/28 Eylül 1889. Ergiri'nin bir başka köyünde ikamet eden Rumlar ise Paşa'nın kendi mahsulatlarının yüzde otuzuna el koyduğundan yakınmakta idiler. BOA, DH.MKT 1729/128, 18 Şevval 1307/7 Haziran 1890.

⁹ Ailenin Tesalya'daki çiftliklerini otuz yıl sonra da elinde bulundurmaya devam ettiğini oğlu Müfid Bey'in Meclis-i Mebusan'da yaptığı bir konuşma dolayısıyla öğreniyoruz, bkz. TBMM, Zabıt Ceridesi, "Devre 1, İçtima Senesi 2, İçtima 76, 7 Nisan 1326 Çarşamba, İkinci Celse, cilt 2", *Meclis Tutanakları*, s. 275.

demlerine değin servetini muhafaza ettiğini ve bunun ötesinde, genişlettiğini göstermektedir (BOA, İ.MMS: 119/5098).

Bu devir Arnavutluk beylerinin bir diğer önemli uğraş alanlarını ise hanedanlarının merkez ile ilişkilerini yürütme mevzuu oluşturmaktaydı. Bu ilişki, temelde, sadakat ile taltifin mübadele edildiği bir dinamige sahipti. Bir sonraki kuşaktan itibaren farklı bir biçim almaya başlayacak olan bu geleneksel dinamik beylerin devlete yararlı faaliyetlerde bulunmasını ve devletin de bu hizmetleri mukabilinde onlara çeşitli rütbeler tevcih etmesini iktiza etmekteydi. Yayıoğlu, “dergâh-ı âlî kapıcıbaşısı” veya “mîrâhûr-ı evvel” gibi birtakım kadim fahrî rütbelerin bölge eşrafına tevcihini yerel hanedanları resmî hiyerarşiden bağımsız ve ona alternatif bir biçimde İmparatorluğa ve Sultan’a bağlamak adına kullanılan bir “unvan mekanizması” olarak değerlendirmektedir (2016: 76).

Nitekim Tepedelenli Ali Paşa isyanının yol aıtığı kargaşalık iyice yatıştıktan ve devlet, bu ailenin kalan mensuplarını itaat altına aldıktan sonra yetişkinliğe erişen Mâlik Nâilî de ilgili dinamigin ve mekanizmanın bir parçası olmuştu. 1855 yılında, artık olgunluk çağındaki bir Arnavut beyiyken kendisine “rikâb-ı hümâyûn-ı şâhâne kapıcıbaşılığı” ve büyük oğlu Âdem Safiyüddin Bey’e de “hocalık” rütbesi tevcih edilmişti. Bu belgede kendisinin “Haleb Vâlisi devletlü İsmâil Rahmi Paşa müteallikâtından” olarak anılması önem taşır.¹⁰ İsmail Rahmi Paşa’nın aralarında akrabalık bağı olan çeşitli hanedanzâdelere yardımcı olmaya çalıştığı diğer pek çok hadise mevcuttu (BOA, A.MKT.UM: 12/32; İsmail Kemal Bey, 2006: 20).

Mâlik Nâilî’nin rütbesi iki sene sonra, Ağustos 1857’de mîr-i mîrânlığa yükseltildi (BOA, A.DVN.MHM: 23/7). Bu rütbeyi yirmi yıl kadar taşıdıktan sonra, 93 Harbi dolayısıyla toplanan savaş yardımlarına 100 bin kuruş gibi oldukça yüklü miktarda bir bağışta bulundu (BOA, İ.DH: 751/61337). Bu cömertliğini takiben Yanya Vilâyeti kendisine Rumeli beylerbeyiliği pâyesinin de verilmesini önerdi. İlgili belgede şunlar dile getirilmişti:

Arnavudluk hânedânından sa’âdetlü Mâlik Nâilî Paşa’nın ötedenberi meşhûr olan hüsn-i hizmet ve sadâkatine ve bi’t-tahsîs bu kerre Yanya’da teşkîl olunan îâne-i Harbiyye Komisyonu’nda vukû’a gelen gayretine mebnî hâiz olduğu mîr-i mîrânlık rütbesinin Rumeli beylerbeyiliği pâyesine ve mahdûmu izzetlü Âdem Safiyüddin Bey’in dahî rütbe-i hâliyesi olan mütemâyizin ûla sınıf-ı sânişine terfi’ olunmasına dâir cânib-i vilâyetden gelen tahrirât leffen arz ve takdîm kılınmış ve şu aralık oralarca bu misillü esdikâ-yı hânedânın taltifleri fevâid-i maddiyyeyi müstelzim

¹⁰ BOA, Âmedî Kalemî (A.AMD) 64/12, 29 Zilhicce 1271/10 Eylül 1855. İsmâil Rahmi Paşa, Tepedelenli’nin torunlarındandı, bk. Stefanos P. Papageorgiou, “The Attitude of the Beys of the Albanian Southern Provinces (Toskaria) towards Ali Pasha Tepedelenli and the Sublime Porte (mid-18th-mid-19th centuries)”, *Cahiers balkaniques* 42, 2014, s. 12. Yani, Mâlik Nâilî’nin ikinci dereceden kuzeniydi. Babası Veli Paşa, 1821’de idam edildikten sonra 1847-1871 arasında çeşitli vilâyetlerde vâli olarak görev yapmıştı. Aldığı resmî görevlerin bir listesi için bkz. Selim Kunalalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922): Prosopografik Rehber*, ISIS, İstanbul 2003. Daha sonra şûrâ-yı Devlet azalığına getirilmiş ve 9 Haziran 1874’te vefat etmiştir, bkz. Ahmed Bâdî Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne 2/1: Padişahlar, Valiler, Vezirler, şeyhülislamlar, Kadılar, Âlimler*, haz. Niyazi Adıgüzel ve Raşit Gündoğdu, Trakya Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014, s. 1066.

olacağından sûret-i ma'rûza merhûn-ı müsa'âde-i seniyye görülmüş ise de olbâbda her ne vechile emr ü fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i şehinşâhî müteallık ve şeref-südûr buyurulur ise mantuk-ı münîfi infâz olunacağı beyânıyla tezkîre-i senâverî terkîm olundu efendim (BOA, İ.DH: 751/61337).

Paşa'nın merkez ile ilişkilerini herhangi bir krize ve karışıklığa mahal vermeden ve sadakatinden kuşku duyulmasına yol açacak hareketlere girişmeden (veyahut böyle kuşkuları doğurma ihtimali bulunan hareketlerini gizli tutmayı başararak) yürütmüş olması, bu konuda başarılı bir sınav verdiğini gösterir. Belki de büyük dayısı Tepedelenli Ali Paşa'nın iktidarının çöküşüne bizzat tanıklık etmiş olması onu böylesi konularda risk almak konusunda fazlasıyla tedbirli davranmaya sevk etmişti. Hayatının ilerleyen safhalarında vücuda gelen Arnavut milliyetçiliğiyle yakın bir temas içinde bulunmaması da bu konuyla ilişkilendirilebilir.

Konitz, Tesalya'nın kaybindan sonra Fraşerli Abdül Bey'in (Abdyl Frashëri) Güney Arnavutlarını bir araya getirmek maksadıyla kuracağı bir cemiyete hamî olması umuduyla servet sahibi Mâlik Paşa'ya başvurduğunu aktarır. Buna göre Abdül Bey kendisinden 100.000 Osmanlı lirası istemiş, Mâlik Paşa ancak 10.000 lira destekte bulunabileceğini söylemişti. Bunun üzerine Abdül Bey, muhtemelen Osmanlı tahtına fazlasıyla bağlı olmakla suçladığı bu ihtiyar toprak beyini bağımsız bir Arnavutluk'un kurulması durumunda başına gelebilecek kötü olaylardan bahsederek tehdit etmişti (Konica, 2000: 148). Ergiri'de Arnavutça eğitim veren bir okulun açılması için kendisinden destek talep edildiğinde de bölgenin Rumlarının ikna edilmesini bir ön şart olarak koşmuştu (Pepo, 1962: 75). Arnavut hanedanlarının, Avrupa aristokrasisinin aksine, belirlenmiş temel güvencelerden mahrum ve her an padişahın gazabına uğrayabilecekleri bilmeleri de kendilerinde bir temkin ve tedbir hissi yaratmaya yeterli gelmiş olsa gerektir (Yaycıoğlu, 2016: 67-68).

Mâlik Nâilî Paşa'nın hayatının büyük bölümünü Yanya-Libohova merkezli olmak üzere Güney Arnavutluk bölgesinde geçirdiği anlaşılıyor. Akranı olan hemen bütün Arnavut hanedanzâdeleri gibi o da maaşlı bir memuriyette bulunmamış, sık sık bahsedilen "hüsn-i hizmet" ve "sadâkat"ini başka yollarla göstermişti. Maaşlı bir devlet memuriyeti onun kuşağındaki Arnavut beyleri için akla gelebilecek kariyer yolları arasına girmiş değildi. Aşinası olduğu Arnavut beyleri dünyasının oğulları ve torunlarının neslinde geçirdiği değişimlere tanıklık edecek kadar uzun yaşayan fakat bu değişimlerin bizzat bir parçası olmayan Mâlik Nâilî Paşa 1893 yılında ve doğduğu topraklarda vefat etti. Mezarı, Libohova'daki aile kabristanındadır (Tütüncü, 2015: 184).

Hanedanzâdelikten Mülkî Memuriyetlere Geçiş Dönemi: Mâlik Paşazâde Nesli

Mâlik Nâilî Paşa'nın çocukları Esmâ adındaki Çerkes bir hanımdan doğmuştur.¹¹ Paşa, büyük oğluna çocuk yaşta kaybettiği babasının ismini vermişti: Âdem Safiyüddin. Âdem Bey'in hangi yılda doğduğu bilinmemektedir. Ancak küçük oğlu Ali Nakî'nin

¹¹ Paşa daha önemli Ergirili Alizoti hanedanından bir hanımla da evlenmiş fakat çocukları olmamıştı, bkz. Vlora, *Lebenserinnerungen II*, s. 267.

1844/1845 doğumlu olduğu göz önüne alınırsa bu tarihten önce dünyaya geldiği kesinleşir (BOA, ŞD.SAİD: 30/6). Malik Paşazâdeler nesli olarak anabileceğimiz bu ikinci kuşak, gözlerini II. Mahmud reformlarının ve Gülhane Hatt-ı Hümayûnu'nun ilânının sonrasında şekillenmeye başlayan bir dünyaya açmışlardı. Babaları ise bu dünyayı değer yargıları çoktan yerleşmiş ve kemâl yaşına erişmiş biri olarak karşılamıştı.

Hakikaten de Malik Paşazâde biraderlerin yetiştikleri dünya Arnavut mahallî hanedan mensuplarının geleneksel faaliyet sahalarının yeniden tanımlandığı bir tarihsel süreci ifade etmekteydi. Findley, 19. yüzyılda İmparatorluktaki ananevî statü kaynaklarının kıymetlerini yitirmesiyle beraber kariyer prestiji kaynaklarının mülkiye memuriyetine aktarıldığını yazar (2011: 21). Bu yargıya paralel biçimde, önde gelen Arnavut ailelerinin çocuklarından pek çoğunun ivmesi gitgide artan bir hızla mülkiye odaklı bir kariyer inşasına yöneldiklerini gözlemek mümkündür. Ekrem Bey'in ifadesiyle bu dönemin şafağında geleneksel Arnavut ocakları ya "yeni duruma ayak uydurup ya yüksek memuriyetler veya askerî rütbeler sayesinde ya da başarılı ticarî girişimlerde bulunarak iyi bir yere gelmeyi başarmışlar" ya da izmihlale doğru sürüklenmişlerdi (Avlonyalı Ekrem Bey, 2006: 39).

Ekrem Bey'in yargısının tarihsel veriler karşısında sınanması da mümkündür. Gerçekten de Malik Paşazâde nesliyle akran olan diğer hanedanzâdelere bakıldığında da bu "yeni durum"un kendisini Arnavut beylerinin dünyasına dayatıldığı görülür. Örneğin 1900'lerin ilk yılları itibarıyla Avlonya hanedanından ve Ali Naki Bey'le yaşıt olan İsmail Kemâl Bey, Merzifon Kaymakamlığı ile vazifeliydi (BOA, İ.TAL: 342/35). Fraşeri hanedanından Sâmi Bey (Şemseddin Sâmi) Teftiş-i Askerî Komisyon-ı Âlisi başkâtibiydi (BOA, DH.MKT: 909/78). Kardeşi Naim Bey ise Berat Sancağı Tahrirat Müdiriyeti Muavini olarak görev yapmaktaydı (BOA, İ.TAL: 290/72). Premedi hanedanından 1844 doğumlu Turhan Paşa kariyerine Tercüme Odası'nda başlamış, daha sonra sefaret ve nezarete değin yükselmişti (BOA, DH.SAİD.d: 47/165-166).

Öte yandan Libohova-Aslan Paşalılar bu dönüşümü biraz daha ağır bir seyirde tecrübe ettiklerini kaydetmek gerekir. Zira ne Âdem ne de Ali Naki Bey yukarıda ismi geçen diğer beyzadeler gibi modern ve Batılı bir eğitim almışlardır. Yine onların aksine memuriyete yirmili yaşlarında intisap etmemişlerdir. Bu yönleriyle Malik Paşazâdeler, geleneksel Arnavut hanedan reisi portresi ile mülkî memurlar hâlini almış Arnavut beyzâde tipi arasındaki bir geçiş formunun örneklerini andırırlar ve mahallî hanedanların monolitik bir yapı arz etmedikleri gerçeğinin hatırlanması da yardımcı olurlar.

Mâlik Paşa'nın çocuklarının yetiştikleri koşullardan Ali Naki Bey'in Şûrâ-yı Devlet azalığına tayin edilmesi dolayısıyla doldurduğu Sicill-i Ahvâl formu sayesinde haberdarız (BOA, ŞD.SAİD: 30/6). Sülalesini Aslan Paşa yerine bu ailenin Libohova kolunun müessisi Kaplan Paşa'ya izafeten "Ergirili Kaplan Paşa sülâlesi" olarak zikreden Ali Naki, bu formun eğitim durumuyla alakalı sorusunu şu şekilde yanıtlar: "Libohova'da muallim-i mahsûsdan mukaddime-i ulûm ve Farişî ve nahvden Molla Câmî'ye kadar okudum. Şehâdetnâmem yokdur. Türkçe ve Rumca yazar ve okur, Arnavudça tekellüm ederim." Büyük biraderi Âdem Bey'in de bundan farklı bir tahsil hayatı olmadığını tasavvur etmek akla yatkındır.

Muhtemelen Mâlik Nâilî Paşa, hanedanın topraklarıyla ilgilenmelerini beklediği oğullarının bir diploma edinmelerinin gerekli olacağını düşünmemişti. Gerçekten de oğullarının hayatlarındaki pek çok nokta kendisinininkiyle benzerlik taşıyacaktı. Tıpkı onun gibi oğulları da henüz belli bir memuriyetleri olmaksızın çeşitli rütbelere ile ödüllendirilecek, örneğin Naki Bey 1875'te rikab kapıcıbaşılığı ile taltif edilecekti (BOA, İ.DH: 694/48574). Devlet bölgede bir faaliyete girişecekse önemli ailelerin temsilcileri olarak bu tür etkinliklerde boy göstermeleri hâlâ talep ediliyordu (BOA, Y.PRK.MYD: 3/35). Bölge Rumlarının kendilerinden şikâyet etmesi de babalarından tevarüs ettikleri bir talihsizlik olarak zaman zaman karşılıklarına çıkabilmekteydi (BOA, ML.EEM: 77/87).

Ancak her şeyin olduğu gibi kaldığını iddia etmek de mümkün değildi. Özellikle ailenin küçük oğlu Ali Naki için farklı kariyer ihtimallerin söz konusu olabileceği gerçeği yavaş yavaş su yüzüne çıkmaya başlamıştı. Nitekim 1877 senesinde Meclis-i Mebusan'ın açılmasıyla beraber Ali Naki "1294 sene-i hicrîsinde 34 yaşında iken bâ-irâde-yi seniyye küşâd buyrulan Meclis-i Mebusan'a Yanya vilâyeti umûm halkının intihâbıyla meb'us" olmuştu. Böylelikle Libohova-Aslan Paşalı hanedanına mensup biri de ilk kez maaşlı bir memuriyete girmişti (Bilmez & Clayer, 2016: 163).

Kendi ifadesinden öğrendiğimize göre Ali Naki, Meclis'te geçirdiği sürenin ardından memleketine döndü. Ancak yeni bir memuriyet edinmekte gecikmedi. Aynı sene, kendisi gibi bir Arnavut olan Âbidin Paşa'nın riyasetinde kurulan bir komisyonda azalık görevini üstlendi. Bu komisyon ilgili devir itibarıyla ve savaş dolayısıyla Yanya vilayetinde ortaya çıkan bazı olağanüstü durumlarla ilgilenmekle görevlendirilmişti (BOA, İ.DH: 752/61391). Şûrâ-yı Devlet için doldurduğu sicil formu takip edildiği takdirde hanedanın bir maaşlı memuriyete intisap eden bu ilk üyesinin azalık kariyerinin daha sonra da devam ettiği görülüyor. Ali Naki Bey, önce Yanya vilâyet meclisinde ve ardından 1879'da 750 kuruş maaşla beş ay kadar Vilâyet İstinaf Mahkemesi'nde azalık yapmıştı.

Ali Naki, 1880 yılında "görülen lüzûm-ı hakikî üzerine" 6000 kuruş maaş ile Ergiri mutasarrıflığına tayin olundu. Bu tayinin niçin lâzım geldiği ise çeşitli vesikaların incelenmesi yoluyla açığa çıkar. Zira 1880 yılında, Ayastefanos Antlaşması sonrasında durumu iyiden iyide dahili vaziyeti nezaket kesbeden Yanya vilâyetinin genelinde birtakım sıkıntılar baş göstermiş ve Arnavutlar arasında topraklarının Yunanistan'a terk edilebileceği korkusu artmıştı (BOA, HR.TO: 557/12). Zaten bir müddettir hakkındaki çeşitli şikâyetlerin merkeze iletildiği mutasarrıf Kazım Paşa'nın (BOA, ŞD: 1296/3; 1296/30; 2896/7) halkın olası bir Yunan tehdidine karşı silahlı biçimde direnmesi adına faaliyet gösteren Abdül Bey'in "tahrikâtı"ni engellemek konusunda yeterli olamayacağı, hatta iş birliği kurabileceği düşünülerek yerine Timur Paşa'nın atanması düşünülüyordu (BOA, Y.A.RES: 7/22). Bu noktada Yanya valiliği devreye girerek Dâhiliye Nezâreti'ne bir telgraf çekmişti. Buna göre "Ergiri mutasarrıflığına Mâlik Paşazâde Naki Bey'in ta'yini Kumandan Paşa ile kararlaştırılmış"tı. Vilâyet şayet bu "tedâbir-i zarûriyye" uygulanmaz ise umulan "fâide ve tesirât müşâhede olunamayacağı"ni da eklemişti ve bunun üzerine Timur Paşa isminden vazgeçilmiş ve vilâyetin önerisine uygun biçimde Naki Bey'in Ergiri mutasarrıfı olması kararı alınmıştı (BOA, A.MKT.MHM: 486/15).

Ali Naki Bey'in Sicill-i Ahval formunu doldururken Ergiri mutasarrıflığı yaptığı süreçte "matlûb-ı âlî olan âsâyîşi tamâmiyle i'âdeye ve hükûmet-i seniyyenin merzî-yi

âlisini îfâya muvaffak olduğu”nu hatırlatması ancak bu süreç göz önünde bulundurulduğu takdirde anlam kazanır. Anlaşılan o ki halk üzerinde büyük nüfuzu bulunan bir hanedanın mensubu olarak bölgede çıkması muhtemel karışıklıkları önlemeyi başarabilmişti. Stavro Skendi, Ali Naki Bey’in Ergiri mutasarrıflığına atanmasını Derviş Paşa’nın hanedanzâdeleri kendi yanına çekerek onları Arnavutçu hareketten uzak tutmak maksadıyla takip ettiği politikayla ilişkili görür (1967: 107). Bu değerlendirme, özellikle Ali Naki Bey’in Ergiri mutasarrıflığına atanmasından kısa bir süre önce topraklarının Yunanistan’a terk edilmemesi gerektiğine ilişkin Yanyalı Arnavutlar tarafından İstanbul’daki Düvel-i Muazzama temsilcilerine gönderilen bir telgrafın imzacılarından olduğu düşünüldüğünde akla yatkındır.¹²

Bu noktadan sonra bürokratik kariyer Libohova-Aslan Paşalı hanedanının yaşamına sıkı sıkıya bağlanmıştı. Ali Naki’ye 1892’de fahrî, 1900’de ise 7500 kuruşla aslî olarak Şûra-yı Devlet Maliye Dairesi azalığı verildi.¹³ Bu arada kendisine Rumeli beylerbeyliği pâyesi de tevcih olundu (BOA, İ.TAL: 97/8). Bu görev uhdesindeyken Tesalya’daki çiftlikleriyle ilgilenmek üzere üç aylık bir izin talep etmesi merkezî bürokraside kariyer yürüten bir Arnavut hanedanzâdesinin bölünmüş meşguliyetlerinin bir örneğini oluşturur (BOA, Y.A.HUS: 448/58). Bu göreve devam ettiği 1904 senesinde vefat eden Ali Naki, Şahkulu Sultan Bektâşî tekkesinin yanındaki mezarlığa defnedildi.¹⁴ Ölümüyle beraber kendisinden münhal kalan Şûrâ-yı Devlet azalığı büyük biraderi Âdem Bey’e verildi (BOA, DH.MKT: 841/7). Âdem Bey’in kızıyla evli olan Sadrazam Avlonyalı Ferid Paşa 1907 yılının Nisan ayında kayınpederinin durumunun kötüleştiğinden bahisle kayınpederini kendi konağına almak için padişahın müsaadesini istemişti (BOA, Y.PRK.A: 14/46). Âdem Bey de bu talepten kısa bir süre vefat etti (BOA, DH.MKT: 1168/13).

¹² Altında Ali Naki Bey’in imzası da olan bu Fransızca metnin Arnavutça tercümesi için bkz. Stefanaq Pollo–Selami Pulaha, *Akte të Rilindjes Kombëtare Shqiptare, 1878-1912*, Akademia e Shkencave të RPS të Shqipërisë, Instituti i Historisë, Tiranë 1978, s. 106. Metindeki imza “*Neki Maliq Pasha*” şeklindedir, Skënder Rizaj bunun Mâlik Paşa oğlu Naki Bey (*Neki beu i biri i Malik pashës*) manasına geldiğini belirtiyor, bkz. Skënder Rizaj, *Lidhja shqiptare e Prizrenit në Dokumente Angleze, 1878-1881*, Arkivi i Kosovës, Prishtinë 1978, s. 154. Sonraki yıllarda Ali Naki Bey’in Yanya’daki bir Arnavut komitesiyle temas içinde olduğu söylenmişse de bu durumun aleyhine bir vaziyet yaratmadığı anlaşılıyor, bkz. BOA, A.MKT.MHM 500/54, 28 Şevval 1307/17 Haziran 1890.

¹³ Şûrâ-yı Devlet fahrî azası olarak tayinine ilişkin bkz. BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV) 66/42, 7 Safer 1310/31 Ağustos 1892. Şûrâ-yı Devlet fahrî üyeliğine dair emrin icrasının gecikmesinden şikâyet eden Ali Naki, şayet bu görev kendisine tevdi edilmeyecekse memleketine dönmesi gerektiğinden bahsediyordu, bkz. BOA, Y.MTV 68/13, s. 3, 1 Eylül 1308/13 Eylül 1892. Şûrâ-yı Devlet’e aslî üyeliği sekiz yıl sonrasına tesadüf eder, bkz. BOA, İ.DH 1378/17, 14 Cemaziyelahir 1318/9 Ekim 1900. Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dâiresi azalarından Ahmet Semih Mümtaz, “*Avlonyalı Sadrazam Ferit Paşa’nın kayınpederi Âdem Bey’in kardeşi olan Ali Naki Paşa daireye pek gelmezdi.*” diye yazıyor, bkz. Ahmet Semih Mümtaz, *Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1948, s. 50.

¹⁴ Mezar taşındaki ibare şudur: “*Yanyalı Vezir Aslan Paşa sülâlesinden Mâlik Paşazâde Şûrâ-yı Devlet âzâsından ve rütbe-i bâlâ ricâlinden Yanyalı Ali Naki Bey*”, bkz. Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul 2001, s. 484. Ailenin Bektaşî tarikatıyla ilişkileri eski asırlara uzanmaktaydı. Evliyâ Çelebi, hanedana ismini veren Yanyalı Aslan Paşa’nın babası Zülfikar Bey’in Kozana’daki Merni Baba tekke ve türbesi hayratının sahibi olduğunu söylüyor, bkz. Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*, V, haz. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, 808.

Malik Paşazâdelerin neslinde Libohova-Aslan Paşalı hanedanı açısından değişen pek çok şeyle beraber değişmeyen ve değişmesi muhtemel görünmeyen bir husus vardı: Evlilikler. Yeni memuriyetlere girilebilir, hanedanzâdelerin daha önce tecrübe etmediği türden bir alana dâhil olunabilirdi fakat asırlık izdivaç geleneklerinde bir değişiklik gözlemlenmiyordu. Küfüv üzere yapılmış evlilik hâlâ önemini muhafaza etmekteydi. Zira hanedan mensuplarının klasik faaliyet sahaları gitgide mülkî memuriyet meşgalesiyle ikame edilmekte ise de evlilik yoluyla kurulan ittifakların bu tür durumlarda sağlayabileceği faydalar mevcuttu. Libohova-Aslan Paşalı hanedanı mensuplarının evlilikleri değerlendirildiği takdirde ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır:

İsim	Eşi	Eşinin Hanedanı
Mâlik Nâilî Paşa	1. Şemsi Hanım 2. Esmâ Hanım	1. Alizoti 2. Çerkes, muhtemelen cariyeye kökenli.
Âdem Safiyüddin Bey	Lebîbe Hanım	Yenişehir-i Fener
1. Ali İlhâmî Bey	Makbûle Hanım	Sadrazam Kadri Paşa'nın kızı
2. Rafet Hanım	(Sadrazam) Avlonyalı Ferid Paşa	Avlonya
Ali Naki Paşa	Behice Hanım	Çerkes, muhtemelen cariyeye kökenli.
1. Ahmed Müfid Bey	Şeref Hanım	Poyan (Giridîzâde) ¹⁵
2. Âyet(ullah) Bey	Necat Hanım	Avlonya
3. Mahmud Ekrem Bey	Fazilet Hanım	Avlonya
4. Hatice Behice Hanım	Dilâver Bey	Alizoti

Tablo I: Libohova-Aslan Paşalı Hanedanının Üç Kuşağının Evlilikleri

Tablodan da anlaşılacağı üzere Malik Paşazâde neslinin ekberi, Âdem Safiyüddin Bey, Yenişehirli Necib Bey'in kızı Lebîbe Hanım ile evlenmişti. Necib Bey'in Yanya eşrafından olduğu anlaşılmaktadır. Bu hanımın ismini Yenişehir-i Fener'deki Tatarlar adıyla bilinen çiftliğinin Yunan Harbi dolayısıyla uğradığı zararın giderilmesine ilişkin bir belgede "Nakîbüleşraf merhûm Necib Bey'in kerîmesi ve Şûrâ-yı Devlet âzâsından Âdem Bey merhûmun halîlesi" olarak geçmesinden öğreniyoruz (BOA, BEO: 3284/246245).

Âdem Bey, kendi çocuklarının da dengi dengine izdivaçlar yapmasını sağlamıştı. Oğlunu sadrazam Kadri Paşa'nın kızıyla evlendirdiği bir belgede geçen "sadr-ı esbak Kadri Paşa merhûmun damadı ve Tepedelenlilerden Âdem Bey'in mahdûmu Ali İlhâmî Bey" ibaresinden anlaşılmaktadır (BOA, DH.MKT: 1544/12). Kızı Rafet Hanım'ı ise Avlonya hanedanından, sonradan Sadrazamlık makamına da getirilen meşhur Ferid Paşa ile evlendirmişti (Vlora, 1973: 267). Ali Naki de ağabeyinin uygulamasını takip etmiş ve Arnavut hanedanları arasında evlilikler yoluyla kurulan bu sosyal ilişki ağını

¹⁵ Bu aile Arnavutluk'ta Poyan (*Pojan*) olarak biliniyorsa da Mustafa Nâilî Paşa'nın "*Girid'de vâli olmasıyla Giridlilik nâmiyle teşehhür etmiş idi.*", bkz. Ahmed Lütfî Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lütfî Efendi Tarihi*, IX, haz. M. Münir Aktepe, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984, s. 61.

güçlendirmeye çalışmıştı.¹⁶ Oğulları Âyet ve Ekrem'i Avlonyalı Süreyya Bey'in kızları Necat ve Fazilet ile evlendirmişti (Avlonyalı Ekrem Bey, 2006: 40). Büyük oğlu Ahmed Müfid ise Polyan hanedanından Giridîzâde Hilmi Paşa'nın kızı Şeref Hanım'ı nikahına almıştı (Vlora, 1973: 267). Kızı Hatice Behice Hanım'ı ise Alizoti ailesine gelin göndermişti. Damadı Dilâver Bey Alizoti, "Yanya vâli-i esbâkı Rumeli beylerbeyliği payelülerinden Alizot Paşa sülalesinden müteveffa Timur Paşa'nın mahdûmu" (BOA, DH.SAİD.d: 26/251) Halil Paşa'nın oğluydu (Vlora, 1973: 268).

İmparatorluğun Son Yıllarında Libohova-Aslan Paşalı Hanedanzâdeleri

Mâlik Paşa'nın torunlarından oluşan Libohova-Aslan Paşalı nesli dünyayla 1860'lar ile 1880'li yıllar arasında tanıştı. Aralarında yaşça en büyükleri olan Âdem Safiyüddin Bey'in oğlu Ali İlhâmî 1861/62'de dünyaya gözlerini açmış, en küçükleri Mahmud Ekrem ise ondan yirmi yıl sonra, 1882'de doğmuştu (BOA, DH.SAİD.d: 2/788; Bartl, 1979: 30). Ekrem Bey'in kendisinden yaşça çok büyük olmayan iki ağabeyinin, Ahmed Müfid (1876) ile Âyet'in (1881) bu tabloya eklenmesiyle hanedanın bu neslinin tam bir resmine varmak mümkündür. Zikredilen tarihlerden anlaşılacağı üzere bu nesil bütünüyle II. Abdülhamid devrinin çocuklarıydı.

Bu neslin yaşamları üzerinde önemli tesiri olan birkaç tarihî olgudan söz etmek mümkündür. Bunların başında Mâlik Nâilî Paşa'nınkinden oğullarının kariyerine uzanan tarihsel süreçte geleneksel hanedan-merkez ilişkileri ile zamanın değişmesiyle beraber ortaya çıkan yeni şartların adeta simbiyotik biçimde varlık göstermeleri gelmektedir. Mâlik Nâilî yalnızca onursal rütbelere sahip olmuş, oğullarının ise "rikâb kapıcıbaşılığı"ndan "Rumeli beylerbeyliği"ne uzanan bu rütbelere çevrimini tamamlamakla beraber, mebusluktan Şûrâ-yı Devlet azalığına değin uzanan birtakım memuriyetleri de uhdelelerinde bulundurmaları gerekmişti. Ancak Libohova-Aslan Paşalılarının 19. yüzyılda doğan bu üçüncü neslinde terazinin ibresi geçiş döneminin belirsizliğinden sıyrılarak kati biçimde geleneksel sistemin aleyhine evrildi. Bu kuşaktan aile mensuplarının müştereken mahrum oldukları bir şey varsa o da babalarının ve dedelerinin sahip oldukları türden pâyelerdi. Mâlik Nâilî Paşa'nın torunlarının hiçbirisi "İstabl-ı Âmire müdirliği" ile mükafatlandırılmayacak yahut "mîr-i mîrân" olmakla taltif edilmeyeceklerdi.

Ailenin nüfuzunu ve etkinliğini muhafaza etmek için sahip olması gereken statü göstergelerinin bu türlü değişimi bu neslin mensuplarının yaşamlarının seyrini pek çok açıdan etkiledi. Malik Paşa'nın torunlarının tahsil hayatlarından öğrendikleri dillere, resmî kariyerlerinden boş vakit uğraşlarına kadar hayatlarını şekillendiren pek çok unsurun statülerini edindikleri aile yapılarında tecrübe edilen bu esaslı dönüşümle yakından ilişkili olduğu görülmektedir.

Libohova-Aslan Paşalı hanedanının bu neslinin hayatlarının erken evrelerinde geçecekleri safhalar kendi dünyalarındaki ve çevrelerindeki değişimin farkına varan

¹⁶ Ali Naki Bey, annesi gibi Çerkes kökenli olan bir hanımla evliydi. Eşinin ismi Behice'dir, bkz. BOA, DH.MKT 1035/8, 26 Şevval 1323/24 Aralık 1905. Behice Hanım'ın 1918 yılında hayatta ve oğlu Mahmud Ekrem ile beraber İsviçre'de olduğu görülüyor, bkz. BOA, Hâriciye Nezâreti İdare (HR.İD) 87/93, 25 Ağustos 1918.

babaları tarafından belli ölçüde kararlaştırılmış vaziyetteydi. Bu yargıya ulaşmamızı mümkün kılan etkenlerin başında kendilerine sunulan eğitim gelmektedir. Âli İlhâmî Bey, hanedanın Mekteb-i Sultânî sıralarında oturan ilk mensubu oldu. Gerçi mektebin son sınıfındayken “familyaca bâ’zı esbâba mebnî” okuldan ayrılmak zorunda kalmış fakat bu süreçte modern eğitimle yeterince haşır neşir olmuştu. Yarıda bıraktığı eğitimini tamamlamak için birtakım özel öğretmenlerden dersler de almıştı. Öte yandan, bu kuşak Arnavut hanedanzâdeleri için evde eğitimin içeriği de büyük ölçüde değişmiş, nahiv ve Mollâ Câmi gibi konular müfredat dışında kalmıştı. Ali İlhâmî Bey “muallim-i mahsûsdan hukuk okuduğu”nu belirtmekteydi (BOA, HR.SAİD: 20/16).

Naki Beyzâdeler kolu için de durum farklı değildi. Ailenin büyük oğlu Müfid, önce Dersa’âdet Mekteb-i İdâdîsinde tahsil görmüş, ardından Mekteb-i Hukuk-ı Şâhâne’den “âlî derece” ile mezun olmuştu (BOA, DH.SAİD.d: 92/21). Kardeşleri Âyet ve Ekrem beyler örneklerinde ise hanedanzâdelerin hayatına yeni bir fenomen girmişti: Yurtdışında eğitim. Âyet Bey önce Mekteb-i Sultânî’de okumuş, ardından ise Lozan’a giderek oradaki üniversitenin Hukuk Fakültesi’nden mezun olmuştu (BOA, Y.MTV: 263/2). Kardeşi Mahmud Ekrem ise Fransız lisesinden mezuniyetini takiben Brüksel’deki Harp Okulu’na kaydolmuştu (Bartl, 1979: 31).

Aldıkları eğitim yalnızca muhatap tutuldukları derslerin değişmesi sonucunu doğurmamıştı. Modern eğitimin karakteristiği Avrupa dillerine, özellikle de Fransızcaya hâkimiyeti iktiza etmesiydi. Böylece Libohova-Aslan Paşalılarının bu kuşağının temsilcileri kitâbet ve tekellüm edebildikleri diller noktasında da atalarından ayrılmış oldular. Hanedanın eski kuşak temsilcileri üç-dilli bir dünyada yaşamışlardı. Devlet ile ilişkilerini yürütmek adına Türkçe, bölgesel bir dil olduğu için Rumca ve anadilleri olduğundan Arnavutça biliyorlardı. Üçüncü kuşakta bu diller büyük oranda korunmuş fakat aralarına Fransızca da eklenmişti. Hatta bazı durumlarda Fransızca hanedan mensuplarının geleneksel kitâbet dillerinden olan Rumcaı geride bırakmıştı. Ali İlhâmî Bey’in sicil dosyasında Türkçe ve Fransızca yazabildiğini fakat Rumcaı yalnızca konuşabildiğini ifade etmesi bu duruma bir örnek teşkil eder (BOA, DH.SAİD.d: 92/21).

Öğrenilen diller konusunda Ali İlhâmî Bey’in kuzenlerinde de durum farklılık göstermemekteydi. Naki Beyzâdelerin büyük oğlu Ahmed Müfid Bey henüz Yanya’da olduğu sırada Türkçe, Rumca ve Fransızcaı öğrenmişti (BOA, HR. SAİD: 14/10). Âyet Bey de Türkçe, Rumca, Arnavutça ve Fransızcaya vâkıfı (BOA, Y.MTV: 236/2). Mahmud Ekrem Bey’in dil öğrenimi konusunda ailesinin en başarılı örneği anlaşılıyor. Arnavutluk’un bağımsızlığından sonra bölgede görev yapan ve kendisini yakından tanıyan Heaton-Armstrong, Ekrem Bey’in Fransızcaı neredeyse anadili kadar akıcı konuştuğunu, Almanca ve İtalyancaya vakıf bulunduğunu, Türkçe ve Arnavutçanın yanı sıra bir miktar Rumca da bildiğini aktarıyor (2005: 32).

Libohova-Aslan Paşalılarının 19. yüzyılda doğmuş bu üçüncü kuşağının modern bir eğitim almalarının ve Fransızca öğrenmelerinin temel gayesi onları memuriyet hayatlarında yükselmelerini sağlayabilecek gerekli yeterliliklerle teçhiz edebilmektir. Nüfuzlarının “olduğu gibi kalmasını isteyen” hanedan, hanedanzâdelerinin yetişme şartlarını değiştirmesi gerektiğinin farkındaydı. Bu çabalar sonuç vermişe benzer. Mâlik Nâilî Paşa’dan torunlarına değin Libohova-Aslan Paşalı hanedanı mensuplarının

eğitimi ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki memuriyet kariyerlerinin incelenmesi sonucunda oluşan tablo bu değişimi oldukça net biçimde yansıtır:

İsim	Eğitim	Memuriyetleri
Malik Nâilî Paşa	Özel öğretmen	-
1. Âdem Safiyüddin	Özel öğretmen	Şûrâ-yı Devlet âzâsı
1.1. Ali İlhâmî Bey	Mekteb-i Sultânî (terk)	Umûr-ı Hukûk-ı Muhtelita Kalemi Müdür Muavin-i Evveli, Liverpool, Napoli ve Korfu Başşehbenderi
2. Ali Naki Bey	Özel Öğretmen	Yanya Vilâyeti mebusu, Ergiri mutasarrıfı, Şûrâ-yı Devlet âzâsı
2.1. Ahmed Müfid Bey	Dersâ'âdet Mekteb-i İdâdîsi, Mekteb-i Hukuk-ı Şâhâne	Brüksel Sefareti Başkâtibi, Yenişehir Başşehbenderi, Ergiri mebusu
2.2. Âyet(ullah) Bey	Mekteb-i Sultânî, Lozan Dârülfünûnu Hukuk Kısmı	Şûrâ-yı Devlet'te müstahdem
2.3. Mahmud Ekrem Bey	İstanbul Fransız Lisesi, Harp Okulu	Brüksel Asker, Avlonya Kaymakamı, Çamlık mutasarrıfı

Tablo II: Libohova-Aslan Paşalı Hanedanının Üç Kuşağının Eğitim ve Osmanlı Devleti'ndeki Memuriyetleri¹⁷

Aldıkları eğitim ve yetiştikleri şartların etkisi yalnızca kariyerlerinde değil, meşguliyet alanları üzerinde de etkili oldu. Örneğin bu nesil, Libohova-Aslan Paşalı hanedanının eser telif eden ilk mensuplarıydı. Ali İlhâmî Bey Tepedelenli Ali Paşa'nın hayatı hakkında bir kitap kaleme aldığını fakat yayınlamayı başaramadığından söz etmekteydi. Ancak çalışmalarının bazı parçalarını gazetelerde neşretmişti (Ali İlhami, 1298a: 59-61; 1298b: 75-78). Benzer şekilde Ahmed Müfid de Tepedelenli'nin kapsamlı bir biyografisini kaleme almış ve yayımlatmaya da muvaffak olmuştu (Ahmed Müfid, 1324). Müelliflik kariyeri Osmanlı memuriyetinden ayrılmasından sonra da devam edecek, Arnavutluk'taki icraatlarının siyasî savunması mahiyetinde bir eser neşredecekti (Libohova: 2004). Âyet Bey ise hem bir kasaba olarak Libohova'nın hem de mahallî bir hanedan olarak Libohova-Aslan Paşalıların tarihini inceleyen bir eser yazacaktı (Libohova, 2003).

Libohova-Aslan Paşalı hanedanının üç kuşağı boyunca yapılan evliliklerin Arnavut bey sınıfının âdetlerinden uzaklaşmadığına değinilmişti. Nitekim hayatlarının pek çok noktası babalarinkinden farklılaşan bu kuşak söz konusu olduğunda dahi hanedanın

¹⁷ Tablo şu kaynaklara müracaat ile hazırlanmıştır: BOA, DH.MKT 841/7; BOA, DHSÂİDd. 2, s. 788; BOA, Y.MTV 236/2; BOA, ŞD.SÂİD 30/6; BOA, DH.SÂİDd. 92, s. 21; BOA, HR.SÂİD 14/10; BOA, Y.A.HUS 523/103; BOA, BEO 4052/303874; Bartl, "Libohova, Ekrem Bey", s. 30-31; Avlonyalı Ekrem Bey, *Osmanlı Arnavutluk'undan Anılar*, s. 322; Duncan Heaton-Armstrong, *The Six Month Kingdom*, s. 32; Ajet Libohova, *Breznitë Libohova në shekuj*, Lumo Skëndo, Tiranë 2003, s. 86. Âyet Bey'in devlet hizmetinde kısa bir süre kaldığı anlaşılıyor. Y.A.HUS kısmındaki 523/103 numaralı belgede memuriyetinin tam ismi zikredilmeksizin "Şûrâ-yı Devlet müstahdemi" olduğundan bahsediliyor ve çiftlikleriyle ilgilenmek üzere memuriyetten infisal ettiği belirtiliyor. Sicill-i Ahvâl'de kaydı mevcut olmadığından memuriyeti hakkında daha fazla bilgi edinmek mümkün olmadı.

evlilik siyasetinde bir değişimin gözlemlenmemekteydi. Müfid Bey'in Giridîzâde ailesinden Şeref Hanım ile yaptığı evlilik, soylu ve dolayısıyla nüfuzlu bir hanedan ile hısımlı olmanın 19. yüzyılın son yıllarında bir Arnavut bey çocuğuna temin edebileceği imkânlarla güzel bir örnek oluşturur. Kayınpederi Ferik Hilmi Paşa, kızının evliliğinden kısa bir süre sonra padişah'tan bir ricada bulunmuş ve "kerîme-i memlûkânem câriyelerinin velime cem'iyeti bu hafta icrâ olunduğu münâsebetle dâmâd-ı âbidânem Naki Paşazâde Müfid Bey kullarının henüz rütbesi olmadığından lûtfen ve merhameten mûmaileyh kullarının dahî sâir âile-yi çâkerânem kul ve câriyelerinin nâil oldukları inâyât-ı seniyyeden hissedâr buyrularak mütemâyiz rütbesiyle tesrîr" edilmesini dilemişti (BOA, Y.MTV 124/67). İlgili rütbe kayınpederinin ricasından kısa bir süre sonra Müfid Bey'e tevcih edildi (BOA, İ.TAL 84/11). Bu tür faydaların mülâhazasıyla Libohova-Aslan Paşalılarının bu kuşağı için de iyi bir gelin, beraberinde belli miktarda servet, nüfuzlu bir kayınpeder ve iyi bir aile ismi getiren bir hanım manasına gelmeyi sürdürdü.

Ancak nüanslara dikkat etmekte yarar vardır. Kariyerlerindeki ve eğitimlerindeki paralelliklere karşın bu kuşaktan Libohova-Aslan Paşalılar farklı duyarlılıklara sahiptiler. Bu gerçeğin ıskalanmamasını sağlayabilecek bir örnek Ali İlhâmî Bey ile Müfid Bey'in hanedanlarına ilişkin kimliklenme süreçlerinin birbirlerinden farklı şekilde yaşandığını göstermektedir. Ali İlhâmî, cevapladığı Sicill-i Ahvâl formunda kendisini "Tepedelenli sülâlesinden" olarak tanıtmakta, hanedanına adını veren Yanyalı Aslan Paşa'dan ise hiç bahsetmemekteydi (BOA, HR.SAİD: 20/16). Dahası, yurtdışında bulunduğu sürede "Tepedelenli" lafzını bir soyadı gibi taşımıştı (BOA, HR.UHM: 25/8). Müfid Bey örneğinde ise durum değişmekteydi. Kendisi "Sultan Muhammed Hân-ı sâlis devri vüzerâsından Yanyalı Aslan Paşa sülâlesinden iken" Sicill-i Ahvâl dosyasında "Tepedelenli Ali Paşa neslinden gösterilmiş" olduğundan bahsederek bu yanlışın düzeltilmesini talep ediyordu (BOA, HR.SAİD: 14/10). Babaları kardeş olan iki kişinin kendi soylarına ilişkin tanımları dramatik biçimde birbirinden ayrılmıştı.

Ulus Devletinin Memurları: Libohova-Aslan Paşalılar ve Bağımsız Arnavutluk

Mâlik Nâilî Paşa'nın torunlarından oluşan bu üçüncü kuşak mensuplarının belki de en önemli ortak özellikleri ise "vatan-ı hususî"leri olan Arnavutluk'un 1912 yılında İmparatorluktan ayrılarak müstakil bir devlet hâlini aldığı tarihsel sürece tanıklık ettikleri bir zaman aralığında yaşamış olmalarıydı. Bu nesilden Libohova-Aslan Paşalılar, hanedanlarının Osmanlı İmparatorluğu'na tabiiyetleri bulunmayan ilk mensuplarını vücuda getirdiler.

Arnavutluk'un bağımsızlığı İmparatorluk memuriyetindeki Arnavut memurların, beyzade olsun veya olmasınlar, hayatlarında kalıcı değişikliklere yol açtı. Bu insanlar yaşamlarına nerede devam edeceklerine ve artık kaderleri birbirinden ayrılmış bu devletlerden hangisine hizmet edeceklerine karar vermek durumunda kaldılar (Clayer, 2005: 313-343). Libohova-Aslan Paşalılarının tümünün tercihlerini bağımsız Arnavutluk'tan yana yaptıkları görülüyor. Müfid Bey, Arnavutluk'un Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmasının artık imkân haricinde olduğu kanaatine varan bazı önemli millettaşlarıyla beraber seçimini yapmış bulunuyordu (Avlonyalı Süreyya Bey, 2009:

107). 1912’de Arnavutluk’un bağımsızlığının ilan edilmesini kararlaştıran Avlonya Kongresi’nin Ergiri bölgesini temsil eden katılımcılarından biri de oydu (Frashëri, 2008: 84). Böylece bağımsız Arnavutluk’un ilk hükûmetinde İçişleri Bakanı oldu (Hoxha, 1982: 251). Kardeşi Ekrem de Balkan Savaşı’nın kaybedilmesinin ardından Osmanlı hizmetinden ayrıldı (Elsie, 2010: 272).

Her şeyin değiştiği bu çalkantılı süreçte aile olarak nüfuz ve itibarlarını yitirmemek için yeni devletlerinin siyasetinde önemli roller oynayacaklar, yüksek mevkilere geleceklerdi. Bağımsız Arnavutluk tarihinin çeşitli aşamalarında da –tıpkı Osmanlı asırlarında yaptıkları gibi– yüz yüze geldikleri yeni şart ve koşullara ayak uydurmaya çalışacaklardı. Takvim yaprakları 1913’e döndüğünde Yanyalı Aslan Paşa’nın soyundan gelen bu Arnavut beyzadelerinin hepsi geleceği, akıbeti ve sınırları belirsizliğini muhafaza eden yeni ulus devletlerinin memurları olarak buldular.

Libohova ailesinin fertlerinin bağımsız Arnavutluk’ta oynadıkları rolleri incelemek müstakil bir çalışmayı gerektirir. Zira Arnavutluk’ta diğer sosyal sınıflar gelişimlerinin henüz pek erken aşamasında olduklarından bağımsızlık ilanını takip eden on yıllar boyunca feodal beyler ülkenin siyaseti üzerindeki tesirlerini muhafaza etmişler, bu beyler grubunun bir parçası olarak Libohova-Aslan Paşalılar da II. Dünya Savaşı’nın peşi sıra sosyalist bir idare kuruluncaya değin Arnavutluk siyasetinin hemen her tayin edici anında önemli roller üstlenmişlerdir. Bu meyanda Naki Bey’in oğullarının 1940’lı yıllara değin Arnavutluk yönetiminde söz sahibi oldukları görülmektedir.

Ahmed Müfid Bey’in Arnavutluk’un ilk hükûmetinde yer aldığından bahsedilmişti. Bu durum, İsmail Kemâl Bey’in bu kısa ömürlü idaresinin yerini Uluslararası Kontrol Komisyonu aldığı da değişmedi.¹⁸ İlgili komisyonda Arnavutluk’u temsil etmek üzere seçilen üye Müfid Bey’den başkası değildi (Kokonozi, 2005: 290). Müfid Bey, Arnavutluk tahtına Prens Wied’in geçmesi üzerine 1914’teki birinci ve Prens’in ülkeyi terk etmesi ve I. Dünya Savaşı’nın ardından toplanan Dıraç Kongresi sonrasında teşekkül eden ikinci Turhan Paşa hükûmetlerinde, Vërlaci’nin 1924’teki ve Zogu’nun 1925’teki hükûmetlerinde yer aldı (Swire, 1971: 200, 209, 285, 425, 451). İtalyan sermayesinin desteğini çekerek ilk Arnavut bankasının kurulmasına ön ayak oldu. Bu bankanın önemli hissedarları arasında kendi kardeşleri olan Ekrem ve Ayet beyler de bulunmaktaydılar.¹⁹

Âyet Bey, 1923 yılında Hicaz Devleti’nin Roma nezdindeki maslahatgüzarıydı (Avlonyalı Süreyya Bey, 2009: 279). 1930’lu yıllar boyunca ise Danıştay’ın ve çeşitli resmî komisyonların başkanlığını yürüttü (Clayer, 2022: 206). Ekrem Bey, bir dizi çeşitli memuriyetten sonra 1943 yılında, İtalya hâkimiyetine geçmiş ülkede Arnavut Faşist Partisi adına kurulan kısa süreli iki hükûmetin başbakanlığını yaptı (Fischer, 1999: 141-

¹⁸ Londra Konferansı’nda Arnavutluk’un meşrutî bir monarşi ile idare edilecek bağımsız bir devlet olması kabul edilince seçilecek prensin gelmesi ve bir hükûmetin teşekkül etmesine kadar ülkenin bir Arnavut ve altı büyük devletin (Fransa, İngiltere, İtalya, Rusya, Avusturya-Macaristan ve Almanya) temsilcisinden oluşacak bir komisyonca idare edilmesi kararlaştırıldı, bkz. Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi II*, çev. Zehra Savan–Hatice Uğur, Küre Yayınları, İstanbul 2009, s. 107.

¹⁹ Iljaz Fishta, *Sistemi monetar dhe i kreditit në Shqipëri, 1925-1944*, Universiteti i Tiranës, Tiranë 1971, s. 40. Kurulan bankanın şahıslar elinde bulunan hisselerinin %40’ı Libohova ailesine aitti. Âyet ve Ekrem kardeşlerin hisseleri banka sermayesinin %17’sini oluşturmaktaydı, bkz. Alessandro Roselli, *Italy and Albania: Financial Relations in the Fascist Period*, I. B. Tauris, London 2006, s. 36.

143). Aile, son kuşağının mensuplarını Arnavutluk siyasetinin karar alıcı mevkilerine yükseltmeyi böylece başarmıştı.

Sonuç

Metin boyunca görüldüğü üzere, Libohova-Aslan Paşalılar mahallî bir Arnavut hanedanı olmanın asırlara dayanan tecrübesiyle gerek İmparatorluk bünyesinde buldukları süreçte gerekse Arnavutluk'un bağımsızlığını takip eden zaman aralığında değişen koşullara ayak uydurmasını bildiler. Her nesil, ailenin servet ve nüfuzunu korumak için kendi devirlerinin icaplarına ve icbarlarına uygun biçimde yetiştirme ödevini önemli ölçüde bir başarıyla yerine getirdi. Bu durum II. Dünya Savaşı sonrasında teessüs eden komünist idarenin ülkenin toprak mülkiyetinde önemli reformlara girişmesi ve feodal sınıf aleyhine yürüttüğü kampanyanın şiddetlenmesine değin sürecek, Libohova-Aslan Paşalılar muadilleri diğer Arnavut bey aileleri gibi siyasetin ve yüksek bürokrasinin sahnesinden ancak böylece çekilmeye başlayacaktı.

Sonuç itibariyle, yaşadıkları devirlerin Libohovo-Arslan Paşalı ailesinin bu üç kuşaktan temsilcisinin paylaştığı “bir Arnavut hanedanına mensup olma” özelliğini farklı şekillerde anlamlandırdığı görülür. Bu değişikliklerin en rahatlıkla gözlemlenebileceği aralık ailenin 19. asırda dünyaya gelmiş üç neslidir. Zira bu tarihsel süreçte Arnavut hanedanzâdelerinin yalnızca içinde buldukları şartlar değişmez, o şartlarla beraber Arnavut beylerine mahsus dünya da esaslı bir dönüşüme uğramıştır. Bu kuşaklar kendilerinin padişahın ahırının müdürlüğü pâyesiyle onurlandırıldığı bir dünyadan, işleyen malı olduğu gerekçesiyle topraklarının kolektifleştirildiği bir dünyaya çok farklı tarihsel bağlamları tecrübe etmişlerdir.

Hem Osmanlı'da hem de Arnavutluk'ta sahip oldukları tarihsel önem düşünülecek olduğu takdirde, Libohova-Aslan Paşalılar ve onlar gibi mahallî Arnavut hanedanlarının araştırılmasının her iki devletin tarihlerinin daha kapsamlı bir bakışla ele alınmasına yarar sağlayabileceği açıktır. Hanedanzâdelerin merkez ile aralarındaki ilişkilerin hem memleketlerinde hem de görev yerlerinde kurdukları ticarî, sosyal ve siyasî ağların, Arnavutçu harekete katkıları ile muhalefetlerinin ve nihayetinde tüm bu geçişler çağında geliştirdikleri katmanlı kimliklerinin incelenmesi bölge hakkındaki tarihsel perspektifin genişletilmesi ve derinleştirilmesine imkân verecektir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret Amedi Kalemî Evrakı (A.AMD): 64/12.

Sadaret Mühimme Evrakı (A.DVN.MHM): 23/7.

Sadaret Mektubi Kalemî Evrakı (A.MKT): 237/68; 219/39.

- Sadaret Deavi Evrakı (A.MKT.DV): 139/80.
- Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM): 486/15; 500/54.
- Sadaret Umum Vilayat Evrakı (A.MKT.UM): 12/32.
- Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO): 3284/246245; 4052/303874.
- Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT): 841/7; 909/78; 1035/8; 1168/13; 1319/53; 1544/12; 1661/64; 1729/128.
- Dahiliye Sicill-i Ahval Defterleri (DHSAİD.d): 2/788; 26/251; 47/165; 92/21.
- Hatt-ı Hümayun (HAT): 399/21009; 894/39429.
- Hariciye İdare (HR.İD): 87/93.
- Hariciye Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyyesi Müdiriyeti (HR.SAİD): 14/10; 20/16.
- Hariciye Tahrirat (HR.TH): 9/53.
- Hariciye Tercüme Odası (HR.TO): 557/12.
- Hariciye Umur-ı Hukukiye-i Muhtalita Müdiriyeti (HR.UHM): 25/8.
- İrade Dahiliye (İ.DH): 694/48574; 751/61337; 752/61391; 1378/17.
- İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS): 119/5098.
- İrade Taltifat (İ.TAL): 32/35; 75/62; 84/11; 97/8; 290/72; 342/35.
- Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdiriyeti (ML.EEM): 60/70; 77/87.
- Meclis-i Vala (MVL): 416/37.
- Şura-yı Devlet (ŞD): 2896/7.
- Şura-yı Devlet Sicilleri (ŞD.SAİD): 30/6.
- Yıldız Hususi Maruzat (Y.A.HUS): 448/58; 523/103.
- Yıldız Resmi Maruzat (Y.A.RES): 7/22.
- Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV): 66/42; 68/13; 124/67; 236/2.
- Yıldız Sadaret (Y.PRK.A): 14/46.
- Yıldız Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi (Y.PRK.MYD): 3/35.

Kaynaklar

- Ali İlhami. (4/5 Şubat 1298a). Meşhur Tepedelenli Ali Paşa'nın Terceme-i Hâli. *Hazîne-i Evrak II*, s. 59-61.
- Ali İlhami. (5, 12 Şubat 1298b). Tepedelenli Ali Paşa'nın Terceme-i Hâlinden Mabad. *Hazîne-i Evrak II*, s. 75-78.
- Ahmed Bâdî Efendi. (2014). *Riyâz-ı Belde-i Edirne 2/1: Padişahlar, valiler, vezirler, şeyhülislam, kadılar, âlimler* (N. Adıgüzel & R. Gündoğdu, haz.). Trakya Üniversitesi Yayınları.
- Ahmed Lütî Efendi. (1984). *Vak'a-nüvis Ahmed Lütî Efendi Tarihi, IX*. (M. M. Aktepe, haz.). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ahmed Müfid. (1324). *Tepedelenli Ali Paşa, 1744-1822*. Matbaa-i İhsan Ahmed.

- Akdağ, M. (1963). Osmanlı tarihinde Âyanlık düzeni devri, 1730-1839. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 51-61.
- Akyıldız, A. (2012). *Osmanlı bürokrasisi ve modernleşme*. İletişim Yayınları.
- Avlonyalı Ekrem Bey. (2006). *Osmanlı Arnavutluk'undan anılar (1885-1912)* (A. Dirim, çev.). İletişim Yayınları.
- Avlonyalı Süreyya Bey. (2009). *Osmanlı Sonrası Arnavutluk (1912-1920)* (A. Kırmızı, haz.). Küre Yayınları.
- Bartl, P. (1979). Libohova, Ekrem Bey. In M. Bernath & F. von Schroeder (Eds.), *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas, III* (pp. 30-31).
- Beydilli, K. (2011). Tepedelenli Ali Paşa. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* içinde (C. XL, s. 476-479).
- Bilmez, B., & Clayer, N. (2016). A prosopographic study on some 'Albanian' deputies to the first Ottoman parliament. In C. Herzog, M. Sharif, & E. Verlag (Eds.), *The first Ottoman experiment in democracy* (pp. 151-185). Würzburg.
- Bouquet, O. (2016). *Sultan'ın paşaları (1839-1909)* (D. Çetinkasap, çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Clayer, N. (2005). Appendix: Biographies of Albanian students of the Mekteb-i Mülkiye. In E. Özdalga & R. Curzon (Eds.), *Late Ottoman society: The intellectual legacy* (pp. 313-343).
- Clayer, N. (2013). *Arnavut milliyetçiliğinin kökenleri: Avrupa'da çoğunluğu Müslüman bir ulusun doğuşu* (A. Berktaş, çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Clayer, N. (2022). *Une histoire en travelling de l'Albanie (1920-1939)*. Karthala.
- Di Lampedusa, G. T. (2015). *Leopar* (S. Sayıt, çev.). Can Yayınları.
- Elsie, R. (2010). *Historical dictionary of Albania*. Scarecrow Press.
- Evliyâ Çelebi. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi V*. (S. A. Kahraman, haz.). Yapı Kredi Yayınları.
- Findley, C. V. (2011). *Kalemiyeden mülkiyeye: Osmanlı memurlarının toplumsal tarihi* (G. Ç. Güven, çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Fischer, B. J. (1999). *Albania at war 1939-1945*. Purdue University Press.
- Fishta, I. (1971). *Sistemi monetar dhe i kreditit në Shqipëri 1925-1944*. Universiteti i Tiranës.
- Frashëri, K. (2008). *Shpallja e pavarësisë së Shqipërisë: 28 Nëntor 1912*. Akademia e Shkencave e Shqipërisë.
- Haskan, M. N. (2001). *Yüzyıllar boyunca Üsküdar*. Üsküdar Belediyesi Yayınları.
- Heaton-Armstrong, D. (2005). *The six month kingdom: Albania 1914*. I. B. Tauris.
- Hoxha, T., & Qemali, I. (1982). *Përmbledhje dokumentesh, 1888-1919*. 8 Nëntori.
- İsmail Kemal Bey. (2009). *İsmail Kemal Bey'in hatıratı* (A. İslamoğulları & R. Hoxha, çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Jelavich, B. (2009). *Balkan tarihi II* (Z. Savan & H. Uğur, çev.). Küre Yayınları.
- Kırmızı, A. (2014). *Bir ömür devlet: Avlonyalı Ferid Paşa*. Küre Yayınları.
- Kokonozi, D. (2005). *Fjalor enciklopedik i politikës, Logoreci*. Tiranë.

- Konica, F. (2000). *Selected correspondence* (B. D. Destani, ed.). Centre for Albanian Studies.
- Kuneralp, S. (2003). *Son dönem Osmanlı erkân ve ricali (1839-1922): Prosopografik Rehber*. ISIS.
- Libohova, A. (2003). *Breznitë Libohova në shekuj*. Lumo Skëndo.
- Libohova, M. (2004). *Politika ime në Shqipëri*. Ombra GVG.
- Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmani, V.* (N. Akbayar, haz.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Muco, E. (2002). *Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa ve emlakı* (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Mümtaz, A. S. (1948). *Tarihimizde hayal olmuş hakikatler*. Hilmi Kitabevi.
- Papageorgiou, S. P. (2014). The attitude of the beys of the Albanian southern provinces (Toskaria) towards Ali Pasha Tepedelenli and the Sublime Porte (mid-18th-mid-19th centuries). *Cahiers balkaniques*, 42. <https://doi.org/10.4000/ceb.3520>
- Pepo, P. (1962). *Kujtime nga lëvizja për çlirimin kombëtar (1878-1912)*. Universiteti Shtetëror i Tiranës.
- Rizaj, S. (1978). *Lidhja shqiptare e Prizrenit në Dokumente Angleze, 1878-1881*. Arkivi i Kosovës.
- Roselli, A. (2006). *Italy and Albania: Financial relations in the fascist period*. I. B. Tauris.
- Serbestoğlu, İ. (2014). Yunanistan'a geçiş sürecinde Tesalya Müslümanlarının durumu. *Belleter*, 78(283), 1075-1098.
- Sezer F. (2018). *Hamiyet, Bir Osmanlı valisinin hazin sonu: Tepedelenli Ali Paşa İsyanı*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sezer, H. (1995). Tepedelenli Ali Paşa'nın oğulları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 17(28), 155-164.
- Skendi, S. (1967). *The Albanian national awakening, 1878-1912*. Princeton University Press.
- Stefanaq, P., & Pulaha, S. (1978). *Akte të Rilindjes Kombëtare Shqiptare, 1878-1912*. Akademia e Shkencave të RPS të Shqipërisë, Instituti i Historisë.
- Swire, J. (1971). *Albania: The rise of a kingdom*. Arno.
- TBMM Zabıt Ceridesi. *Devre 1, İçtima Senesi 2, İçtima 76, 7 Nisan 1326 Çarşamba, İkinci Celse, cilt 2*. Meclis Tutanakları.
- Tütüncü, M. (2015). Corpus of Ottoman inscriptions in Southern Albania. *Eurasiatica*, 3, 155-188.
- Vlora, Ekrem Bey. (1973). *Lebenserinnerungen, II*. Walter de Gruyter.
- Yaycıoğlu, A. (2016). *Partners of the empire: The crisis of the Ottoman order in the age of revolutions*. Stanford University Press.